

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)
<http://dx.doi.org/10.22067/PG.2023.79975.1184>

پژوهشی

خلیج فارس در فرهنگ‌ها و دانشنامه‌های اوایل ترکیه نوین و عثمانی

مرتضی فیروزی (پژوهشگر گروه اسلام معاصر، بنیاد دایرة المعارف اسلامی، تهران، ایران. نویسنده مسئول)

morteza.mine@gmail.com

سیدهادی زرقانی (دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)

h-zarghani@um.ac.ir

هادی اعظمی (دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)

aazami@um.ac.ir

زهرا نسیمی (دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)

nasimi.zahra@mail.um.ac.ir

چکیده

مناطق جغرافیایی در طول تاریخ با نام‌های متعدد ذکر گردیده است. معمولاً تا قبل از تشکیل دولت - ملت‌ها در منطقه خاورمیانه، نام‌ها به صورت طبیعی انتخاب می‌شدند و استفاده از آنها بدان نام نیز ادامه می‌یافت. اما، بعد از تشکیل دولت - ملت‌های مدرن در خاورمیانه و رواج ملی‌گرایی در این منطقه، در راستای ملت‌سازی در تمامی کشورهای منطقه، نام‌های خاص به جای نام‌هایی که به صورت طبیعی و در طول تاریخ ایجاد شده بود، تأکید شد. این موضوع برای خلیج فارس نیز صدق می‌کند. بیشترین نام مورد استفاده برای خلیج فارس در متون و نقشه‌های تاریخی مخصوصاً غربی، خلیج فارس و یا بحر فارس بوده است. در این رابطه، علی‌رغم تحقیقات زیادی که در خصوص نام خلیج فارس انجام گرفته شده است، به ندرت تحقیقات مرتبط در رابطه با مدخل خلیج فارس در فرهنگ‌ها و دانشنامه‌های عثمانی انجام شده است.

از این رو، این پژوهش در تلاش است با روش تحلیلی و توصیفی، به ترجمه و بررسی مدخل‌های مربوط به خلیج فارس در فرهنگ‌ها و دانشنامه‌های معتبر اواخر عثمانی و اوایل ترکیه نوین به منظور ارائه اطلاعات تاریخی در مورد خلیج فارس بپردازد. در این راستا مدخل‌های مرتبط با خلیج فارس در هفت نمونه از فرهنگ‌ها و دانشنامه‌های عثمانی و ترکیه نوین مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد، مدخل خلیج فارس جایگاه ویژه در متون فوق داشته است و برای نام خلیج فارس، هر دو نام بحر فارس و بصره کورفزی یا خلیج بصره مورداستفاده قرار گرفته و ارجحیتی در استفاده از آن، حداقل در منابع بررسی شده فوق دیده نمی‌شود. کاربرد خلیج بصره در دوره عثمانی بیشتر به دلیل وصل امپراتوری عثمانی از طرف بصره به خلیج فارس صرفاً در دوره دولت عثمانی بوده است. ولی خلیج فارس هم قبل و هم در آن دوران و همچنین دوران بعد از عثمانی نیز همیشه مورداستفاده قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: خلیج فارس، خلیج بصره، فرهنگ، دانشنامه، دولت عثمانی.

۱. مقدمه

مناطق جغرافیایی و نام‌های مورداستفاده برای توصیف آن، قبل از تشکیل دولت - ملت‌ها و رواج ملی‌گرایی با سیر طبیعی نام‌گذاری می‌شدند. معمولاً به دو صورت درون نام و برون نام تقسیم‌بندی می‌شد. در هر دو صورت نیز سیر نام‌گذاری به صورت طبیعی پیش می‌رفت. با تشکیل دولت ملت‌ها و نیاز به تعریف هویت، استفاده از نام‌ها خاص، نام‌های کمتر استفاده‌شده و حتی نام‌های جدید برای تمایز هویت با دیگر مخصوصاً همسایگان تأکید شد.

یکی از این مناطق که کاربرد نام‌های دیگر برای آن حساسیت قابل ملاحظه‌ای دارد نام «خلیج فارس» است. در واقع نام خلیج فارس به عنوان یکی از آبراه‌های مهم و استراتژیک جهان که موجب تشکیل یک منطقه ژئوپلیتیکی در پیرامون خود گردیده است، بازگوکننده تاریخ کهن منطقه است که در طول تاریخ نیز با نام خلیج فارس در نوشته‌های جهانگردان، سفرنامه‌نویسان، تاریخ‌دانان، جغرافی‌دانان، سیاستمداران و سایر اقشار بیان شده است.

این نام در طول سیر طبیعی تاریخ، بدین نام نامیده شده و تقریباً در تمامی منابع جهان نیز بدان نام ذکر گردیده است و در تمام اسناد و نوشته‌ها و نقشه‌های کشورهای منطقه و جهان نیز به صورت مستند موجود است. هرچند که بعضاً با نام‌های دیگری همچون بصره در برهه‌ای از تاریخ استفاده شده است. ولی در آن دوران و متون دوره مربوطه نیز بازهم نام خلیج فارس به صورت‌های مختلف مانند بحر فارس در کنار نام مورداستفاده موجود و مشهود است. به بیان ساده نام خلیج در تمامی ادوار، در تمامی متون تاریخی منطقه به صورت نام تاریخی «خلیج فارس» با قدمت دوهزارساله به طور مداوم مورداستفاده بوده است و اهمیت حفظ این نام همچون دیگر نام‌های تاریخی، در حکم شناسنامه برای یک کشور و ملت هستند.

در دوره حاکمیت عثمانی بر بخشی از خلیج فارس، نام خلیج فارس بیشتر به صورت بحر فارس استفاده می‌شد. در کنار این نام در برهه‌ای، بصره کورفزی و یا خلیج بصره نیز مورداستفاده واقع شد. استفاده از بصره

کورفزی به احتمال قوی مربوط شناخت این منطقه توسط عثمانی‌ها از طریق بصره بوده است. در هر صورت، در کنار نام فوق بازهم خلیج فارس به صورت بحر فارس نیز دیده می‌شد. و آن را تقریباً مساوی با خلیج بصره ذکر کرده‌اند که به احتمال قوی برای نشان‌دادن اینکه عثمانی‌ها بر این بخش نیز حاکم هستند و یا اولین بار مورد استفاده قرار گرفته و ادامه یافته بود. به هر حال در منابع فوق نام خلیج فارس نیز ذکر شده است. در این مقاله، باهدف ارائه اطلاعات تاریخی جدید، به بررسی مدخل‌های مرتبط با خلیج فارس در فرهنگ‌ها و دانشنامه‌های معتبر اواخر عثمانی و اوایل ترکیه نوین پرداخته شده است. از آنجایی که بیشتر کشورهای منطقه مدت طولانی تحت حاکمیت دولت عثمانی بودند به نوعی این منابع، منابع کشورهای فوق نیز محسوب می‌شود. وجود نام خلیج فارس در منابع این کشورها نیز مشهود است. بدین ترتیب، در این مقاله پس از معرفی کلی فرهنگ‌ها و دانشنامه‌های تولید شده در دولت عثمانی در اواخر این حکومت و اوایل تشکیل جمهوری ترکیه، به ترجمه ماده‌های با نام «بحر فارس» و «بصره کورفزی» به منظور نشان‌دادن کاربرد نام خلیج فارس و عدم کاربرد نام‌های دیگر برای آن پرداخته می‌شود. در پایان نیز در قسمت نتیجه‌گیری، به بررسی و تحلیل یافته‌های تحقیق می‌پردازیم.

۲. پیشینه و روش تحقیق

تحقیقات انگشت‌شماری مرتبط با نام و مدخل خلیج فارس در منابع عثمانی و ترکیه در ایران و ترکیه انجام یافته است. در این رابطه، در ایران نیز تنها دو مقاله کاملاً مرتبط با موضوع نام خلیج فارس توسط سید هادی زرقانی و همکاران با عنوان «بررسی نام خلیج فارس در نقشه‌ها و منابع امپراتوری عثمانی» (Zarghani, Firuzi and Salehabadi 2014)، و «نام خلیج فارس در نقشه‌های قرون بیستم و نوزدهم کارتوگرافیک‌های بنام اروپایی از امپراتوری عثمانی» (Zarghani, Firuzi and Davaji 2016: 543-560) نوشته شده است.

در مقاله اول که در همایش ملی خلیج فارس ارائه شده بود. نویسندگان به ارائه نقشه‌های تاریخی از نقشه‌های گلی بولولو مصطفی علی افندی^۱ (ت.م: ۱۰۰۸ق)، برگرفته از کتاب تاریخی *کنه الاخبار*، نقشه‌های ابوبکر ابن بهرام ابن الدمشقی (ت.م: ۱۱۰۲) برگرفته از کتاب *جغرافیای کبیر و نصرت الاسلام* و نقشه‌های ابواسحاق ابراهیم بن محمد فارسی اصطخری (ت.م: ۳۴۰ ق)، برگرفته از کتاب *صورة الارض یا همان المسالک و الممالک* اثر ابن حوقل (ت.م: ۳۶۷ ق)، پرداخته بود. در این نقشه‌ها، خلیج فارس به صورت بحر فارس و دریای فارس ذکر شده است.

¹ Gelibolulu Mustafa Âli Efendi

در مقاله دوم که در مجموعه مقالات یازدهمین همایش ملی علمی و فرهنگی و نخستین همایش بین‌المللی خلیج فارس چاپ شد. نویسندگان با استفاده از نقشه‌هایی از رست فنر^۱، جی. اندریویو-گوجون^۲، فرانز رادفلد^۳، آدولف اشتیلر^۴ و استندفورد^۵ به بررسی کاربرد نام خلیج فارس پرداخته‌اند. این نقشه‌ها که مربوط به امپراتوری عثمانی بوده، توسط جغرافی‌دانان غربی در قرون نوزدهم و بیستم ترسیم شده و در آن نام خلیج فارس به زبان‌های انگلیسی، آلمانی و فرانسوی ذکر شده است.

مقاله مرتبط دیگر تحت عنوان «رویکرد ترکان به خلیج فارس: نقد و ارزیابی مقاله خلیج بصره در «TDVIA است که توسط طاهر بابازاده نوشته شده است. (Babaei 2014: 1-21) در این مقاله نویسنده بعد از بررسی کوتاه سنت دانشنامه‌نویسی در ترکیه که از قوی‌ترین و دقیق‌ترین دانشنامه‌های منطقه و جهان اسلام محسوب می‌شود، به انتقاد کاربرد نام خلیج بصره به جای خلیج فارس در دائرةالمعارف اسلامی اوقاف دینی ترکیه، از لحاظ محتوا و منابع پرداخته است.

در کنار این تحقیقات، نوشته‌های و بیانات ژورنالیستی و غیرآکادمیک نیز وجود دارد که نویسندگان نیازی به بررسی آنها نمی‌بینند. دو مقاله نوشته شده توسط زرقانی و همکاران نمونه مناسب از کاربرد نام خلیج فارس در نقشه‌های مربوط به دولت علیه عثمانی است و مقاله طاهر بابایی نیز از لحاظ سنت دائرةالمعارف‌نویسی در ترکیه دارای اهمیت است. با این وجود خلأ تحقیقی که وجود دارد، مربوط به بررسی محتوایی دائرةالمعارف‌های دوره عثمانی مخصوصاً اواخر عثمانی بود که نویسندگان باهدف پرکردن این خلأ به تدوین مقاله فوق می‌پردازند.

در این مقاله بعد از جمع‌آوری فرهنگ‌ها و دائرةالمعارف‌های اواخر عثمانی و اوایل ترکیه نوین، با روش تحلیلی به ترجمه و بررسی مدخل و با تأکید بر نام استفاده شده برای خلیج فارس پرداخته شده است. داده‌هایی نیز با مراجعه به اصل فرهنگ و دائرةالمعارف‌ها به زبان‌های اصلی (غیر حرف‌نویسی شده) جمع‌آوری گردیده است. در پایان نیز صفحات اصلی مدخل‌ها برای تحقیقات بیشتر و تصحیح خطاهای احتمالی در ترجمه، برای استفاده‌های بعدی پژوهشگران و منتقدان آورده شده است.

۳. یافته‌های تحقیق

اگرچه مسلمانان مخصوصاً دولت عثمانی بعد از رنسانس و رفورم از اروپا عقب ماندند. ولی تلاش‌های اواخر دوره عثمانی برای رسیدن به سطح اروپا باعث پیشرفت‌هایی در زمینه علوم انسانی گردید. یکی از

¹ Rest Fenner (1812–1846)

² J. Andriveau-Goujon (1805–1846)

³ Carl Christian Franz Radefeld (1788 - 1874)

⁴ Adolf Stieler (1775 –1836)

⁵ Stanford's Map

نمودهای توسعه علوم انسانی در عثمانی توسعه فرهنگ و دائرةالمعارف‌نویسی بود. هرچند که در تدوین فرهنگ و دائرةالمعارف‌ها بیشتر از منابع غربی استفاده شده بود، اما هنوز هم در بخش عثمانی و جهان اسلام اعتبار لازم را دارند. در موضوع خلیج فارس، حضور دولت عثمانی در خلیج فارس و تعلق بخشی از این دریا به دولت علیه عثمانی، اهمیت و اعتبار آثار تولید شده در عثمانی را بیشتر می‌کند. در این رابطه، به بررسی مدخل یا ماده خلیج فارس در هفت اثر معتبر اواخر عثمانی و اوایل ترکیه نوین به ترتیب *قاموس‌الاعلام*^۱، *قاموس ترکی*^۲، *لغات تاریخ و جغرافیا*^۳، *لغات جغرافیا و تاریخ ممالک عثمانی*^۴، *فرهنگ ترکی و انگلیسی: ارائه معنای اصطلاحات ترکی به زبان انگلیسی*^۵، *قاموس مصور جدید ترکی*^۶ و *قاموس مصور عثمانی*^۷ پرداخته می‌شود.

۱-۳- قاموس‌الاعلام

یکی از آثار ارزشمند شمس‌الدین سامی (ت.م: ۱۹۰۴)^۸، روزنامه‌نگار، فرهنگ‌نویس، زبان‌شناس، تئاتر و رمان‌نویس مشهور ادبیات ترکی پس از تنظیمات، دائرةالمعارف شش‌جلدی قاموس‌الاعلام است که طی نه سال از ۱۸۸۹ تا ۱۸۹۸ نوشته شده است. (Uçman 2010: 520-521) این دائرةالمعارف شش‌جلدی که جزو دائرةالمعارف‌های معتبر ترکی و عثمانی نیز در نظر گرفته می‌شود، مدخل‌های مختلفی در رابطه با موضوعات مختلف تاریخی، جغرافیا و افراد نامدار اسلام و شرق را در برمی‌گیرد. شمس‌الدین سامی در تألیف این دانشنامه از دیکشنری جهانی تاریخ و جغرافیا^۹ ماریه نیکلاس بوئی^{۱۰} استفاده کرده بود. این فرهنگ‌نامه که برای اولین بار در سال ۱۸۴۲ منتشر شد، در نیمه دوم قرن نوزدهم، به محبوب‌ترین اثر مرجع مخصوصاً در بین عثمانی‌ها تبدیل شد. به‌طورکلی ماده‌هایی که در رابطه با تاریخ و جغرافیای عثمانی نوشته شده است، دارای اعتبار بالایی است، زیرا این ماده‌ها نتیجه تحقیق و پژوهش خود نویسنده است (Strauss 2019: 77). (78 ماده‌های مرتبط با خلیج فارس در قاموس العالم عبارت‌اند از: فارس، بحر فارس، و بصره کورفری .

۱.۱.۳. ماده فارس

¹ Kamusü'l-Âlâm

² Kamûs-ı Türkî

³ Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafıyye

⁴ Memâlik-i Osmanîyenin Tarih ve Coğrafya Lûgati

⁵ A Turkish and English Lexicon Shewing the English Significations of the Turkish Terms

⁶ Yeni Resimli Türkçe Kâmûs

⁷ Resimli Kâmûs-ı Osmânî

⁸ Şemseddin Sâmî

⁹ Dictionnaire universel d'histoire et de géographie

¹⁰ Marie-Nicolas Bouillet (1798-1865)

در بخشی از ماده «فارس»، سامی به جغرافیای ایالت فارس و خلیج فارس به صورت زیر اشاره شده است:

[ایالت فارس] در قسمت وسط سواحل بحر فارس ایران یعنی خلیج بصره و تقریباً یک ثلث آن به این خطه تعلق دارد. [ایالت فارس] از طرف جنوب به بحر فارس، و از طرف غرب به خوزستان یعنی اهواز، از طرف شما به عراق عجمی، و از طرف شرق و جنوب شرقی نیز به خطه کرمان ختم می‌شود. در اصلاح جغرافیایی، خطه فارس در امتداد بحر فارس تا تنگه هرمز امتداد یافته است (Sâmi 1888-1889: 124).

(اصل منبع در تصویر شماره ۱ آورده شده است.)

۲.۱.۳. ماده بحر فارس

در ماده «بحر فارس» به ماده «بصره کورفزی» مراجعت شود (Sâmi 1888-1889: 1244) (تصویر ۲)

۳.۱.۳. ماده بصره کورفزی

در ماده «بصره کورفزی» شمس‌الدین سامی دقیقاً آن را معادل با بحر فارس می‌نویسد و به صورت زیر توضیح می‌دهد:

و با نام دیگر بحر فارس (Golfe Persique)، یک خلیج بزرگ و یا به عبارت بهتر، دریایی است که در جنوب غربی قاره آسیا قرار دارد. این دریا دریای عمان را از بحر محیط هند با تنگه هرمز جدا می‌کند و بین جزیره‌العرب و ایران قرار دارد و به طرف شمال غربی تا منصب شط‌العرب امتداد یافته است. بدین وجه، بخش عمان در جزیره‌العرب در خلیج بصره از دماغه مسندام در تنگه هرمز تا دماغه رکان در نزدیکی هجیر، تشکیل می‌دهد. سواحل جنوبی را خطه‌الحسا و شمال شرقی سواحل را خطه‌های فارس و کرمان، و منتهای شمال غربی را سنجاقل بصره و منتهای جنوب شرقی را نیز تنگه هرمز تشکیل داده است. بیشترین طول و عرض [خلیج فارس] از تنگه هرمز تا منصب تنگه (فاو) به ترتیب ۹۷۵ و ۳۷۰ کیلومتر است. تنگ‌ترین بخش آن نیز تقریباً ۱۷۰ کیلومتر و وسعت وسطی آن ۲۰۰ کیلومتر است. خلیج بصره بین ۵۸° ۲۵' و ۳۰' ۲۵' عرض شمالی و ۲۸° ۴۵' و ۱۵' ۵۴' طول شرقی امتداد یافته است و مساحت سطحی آن ۱۶۸۰۰۰ مربع کیلومتر است. بدین وجه، بیشتر از یک سوم از سواحل بحر مذکور متعلق به دولت ایران و نصف بقیه آن به دولت عثمانی و نصف دیگر آن به عمان یعنی مسقط امام‌العینان (امامی‌گری مسقط) تعلق دارد. اسکله‌های اصلی در سواحل عثمانی عبارتند از: فاو، کویت، قطیف، هجیر؛ در سواحل امامی‌گری مسقط عبارتند از: بداعه، سور، ابو دبی، خرجه؛ در سواحل ایران نیز عبارتند از: بندرعباس، مغان، کنکون و بندر بوشهر (در متن اصلی بوشیر). (از جزیره‌العرب هیچ نهری به خلیج بصره نمی‌ریزد. از طرف شمال شرقی رودهای یک حوضه بزرگ که شامل عراقین [عراق عرب و عجم]، جزیره و کردستان است و رودهای شط‌العرب و کارون که از اجتماع آب‌های فرات و دجله‌ای رودهای حوضه بزرگ در آنها جمع شده، و از سواحل ایران نیز همان‌طور که در

ماده ایران توضیح داده شده، [تقریباً] پنج، شش رود همراه با یک دسته رودهای کوچک ریخته می‌شود. درحالی‌که سواحل ایرانی مرتفع و کوهستانی هست، سواحل عربی هموار و شنزار است. در این دریا تعداد زیادی جزایر پیدا می‌شود. آن‌هایی که به سواحل ایرانی نزدیک هستند کوهستانی و احاطه‌شده از صخره‌هاست، ولی آن‌هایی که به سواحل عربی نزدیک هستند، پست و احاطه‌شده از شنزار کم‌عمق هستند. بزرگ‌ترین این جزایر، جزیره کیش است که در قسمت داخلی تنگه هرمز و روبروی ساحل کرمان واقع شده است و تحت تابع دولت ایران است. دومی جزیره بحرین در طرف داخلی خلیج بحرین واقع شده است و تابع دولت عثمانی است. جزیره بوبیان که نزدیک منصب شط‌العرب قرار دارد، از شن‌های که رود مذکور با خود آورده تشکیل شده است. در کنار سواحل عمان و ایران جزایر کوچک‌تری نیز وجود دارد که به خاطر استخراج مرواریدهای مشهور هستند. عمق این دریا خیلی کم است بین ۴۰ الی ۸۰ متر می‌باشد. به خاطر رودهای فرات و دجله رفته‌رفته شن و گل‌ها که به قعر دریا می‌ریزد که باعث پرشدن قعر دریا می‌شود و سواحل شمالی آن به طرف جنوب گسترش می‌یابد. چند هزار سال قبل این ساحل از محل تجمع آب خیلی بالاتر بوده است. جدا بودن منصب‌های فرات و دجله در همه تحقیقات علمی علم الارض (علم زمین‌شناسی) موجود است. دارای ماهی‌های زیادی می‌باشد و به‌طور کلی اهالی سواحل صید و خشک می‌کنند و به هر طرف صادر می‌کنند. دارای صدف‌های زیادی هست و تعداد اهالی که مشغول صید مروارید می‌باشد، بالغ بر ۷۰۰۰۰ قطعه کشتی و ۶۰۰۰ سفائن است. هر سال بیش از نیم‌میلیون لیره مروارید صادر می‌شود (Sâmi). (1888-1889: 1316-1317) اصل منبع در تصویر شماره ۳ آورده شده است.

۲.۳. قاموس ترکی

اثر ارزشمند دیگر شمس‌الدین سامی، اولین فرهنگ ترکی؛ یعنی کتاب قاموس ترکی است که در آن کلمه «ترکی» به جای واژه «عثمانی» مورداستفاده قرار گرفته است. این فرهنگ که نتیجه بیست سال تجربه و دو سال کار شبانه‌روزی شمس‌الدین سامی است در ۲۰ تشرین ثانی / ۳ دسامبر ۱۹۰۱ به صورت دو جلد انتشار یافت (Uçman 2010: 521). قاموس ترکی که با نگاهی کاملاً مدرن برای زمان خود تهیه شده بود در زمان انتشارش به نیازهای علمی بسیاری پاسخ داد. حتی امروزه نیز، با وجود گذشت بیش از ۱۰۰ سال از انتشار آن، ارزش خود را همچنان حفظ کرده و تبدیل به یک منبع ضروری برای تهیه بیشتر لغت‌نامه‌هایی که بعداً تهیه شدند، شده اس (Uçman 2010: 522). در قاموس ترکی در ماده «فارس»، خلیج فارس را به صورت زیر، بحرف‌فارس معرفی می‌کند.

فا معرب «پارس» خطه بزرگی در جنوب ایران و خلیج بصره و در سواحل تنگه هرمز است. از لحاظ اهمیت موقعیت و زبانی و تاریخی به کل ایران تعمیم و اطلاق می‌گردد. اقلیم فارس؛ بحر فارس = بصره - کورفزی) (Sâmi 1899-1900: 976) اصل منبع در تصویر شماره ۴ آورده شده است.

۳.۳. لغات تاریخ و جغرافیا

کتاب لغات تاریخیه و جغرافیه (لغات تاریخ و جغرافیا) (به صورت دائرةالمعارف توسط دائرةالمعارف نويس، اخلاق شناس و مورخ دوره تنظیمات یعنی احمد رفعت (ت.م: ۱۸۹۵)^۱ معروف به یاغلیقچی زاده^۲ نوشته شده است. احمد رفعت که از مهم ترین نویسندگان جغرافیا و مورخ آخرین دوره امپراتوری عثمانی (۱۹۰۸-۱۸۳۹) به شمار می‌رود، خلأ مهمی در رابطه با آثار دائرةالمعارف در زمینه عثمانی را پر کرد. (Karan 2020: 1435) این اثر در واقع یک فرهنگ لغت جامع تاریخ و جغرافیا به شمار می‌رود که در آن اطلاعاتی در مورد زندگینامه افراد مشهور و نویسندگان، رویدادهای مهم، ایالت‌ها، ملل و جغرافیای تاریخی شهرهای بزرگ به ترتیب الفبا ارائه می‌شود که با وجود برخی اشتباهات و کمبودها، همچنان ویژگی مرجع بودن خود را حفظ کرده است. این اثر در هفت جلد در استانبول منتشر شد که دو جلد اول آن در ۱۸۸۱-۱۸۸۲ و پنج جلد آخر آن در ۱۸۸۳-۱۸۸۲ به چاپ رسیده است. (Özcan 1989: 131) در جلد دوم این مجموعه ماده «بصره کورفزی» به صورت زیر آمده است:

بصره کورفزی: این خلیج بین قطعه‌های عربستان و عجمستان واقع شده است و توسط تنگه هرمز از دریای عمان جدا می‌شود. به این (دریای فارس (فارس دنیزی)) و (خلیج عجم (کورفزی)) (نیز می‌گویند. در اینجا شب و روز دوبار جزر و مد اتفاق می‌افتد) (Rifat 1881-1882: 116) اصل منبع در تصویر شماره ۵ آورده شده است.

۴.۳. کتاب لغات جغرافیا و تاریخ ممالک عثمانی

کتاب لغات ممالک عثمانیه نک تاریخ و جغرافیا لغاتی (لغات جغرافیا و تاریخ ممالک عثمانی) توسط علی جواد (ت.م: ۱۹۱۴)^۳ نوشته شده است. این اثر که به صورت دائرةالمعارف به جغرافیای عثمانی می‌پردازد، در ۱۸۹۵-۱۸۹۶ برای دومین بار با نام دیگر چاپ شد. این کتاب مشتمل بر چهار جلد است، سه جلد اول شامل موضوعات مختلف جغرافیای فیزیکی و انسانی دولت عثمانی است و جلد چهارم به شکل بیوگرافی به شرح حال مختصری از حکام، دولتمردان، علما، نویسندگان و شاعران عثمانی می‌پردازد- (Ceylan 2018: 246)

^۱ Ahmed Rifat Efendi

^۲ Yağlıkçızâde

^۳ Ali Cevad

(248) در جلد دوم این اثر که جزو آثار معتبر مورد استفاده در اواخر عثمانی و اوایل تشکیل جمهوری ترکیه محسوب می‌شود، ماده‌ی مربوط به خلیج فارس با نام «بصره کورفزی» به صورت زیر آورده شده است: بصره کورفزی: به این بحرالفارس و عجم کورفزی نیز می‌گویند. بین عجمستان و عربستان واقع شده و شعبه‌ای از دریای عمان است که توسط تنگه‌ی هرمز جدا گردیده است. جهت آن از جنوب شرقی تا شمال غربی امتداد یافته و به شط‌العرب ختم می‌شود. سواحل شمال شرقی به ایران و جهت‌های شمال غربی و جنوب غربی به دولت علیه عثمانی] تعلق دارد.

ساحل ایران مرتفع و کوهستانی است؛ ولی ساحل عربستان هموار و شنزار هست. از رأس دماغه مسندم در تنگه‌ی هرمز شروع شده تا ساحل جنوبی در شبه‌جزیره‌ی قطر متعلق به حکومت عمان است. این قطعه که قطعه‌ی بسیار وسیعی را تشکیل داده است در داخل آن جزایر به صورت پراکنده واقع شده است و در اینجا مرواریدهای بسیار خوبی صید می‌گردد. از شبه‌جزیره‌ی قطر، سواحل خلیج در بصره به ولایت نجد تعلق دارد. در این قسمت، قطعه‌ای که به واسطه‌ی رأس‌الانف و رأس تنور تشکیل گردیده است خلیج بحرین نام دارد و بزرگ‌ترین جزیره‌ی آن جزیره‌ی سماق است که در حیطة بحرین قرار دارد. در گوشه‌ی قطعه‌ی مذکور، اسکله‌های نجد قرار دارد که دارای بندرهای عجیب و القطیف هستند.

بعد از رأس تنور، عارضه‌های مهم ساحل با رأس تناجب، خلیج کوچک کویت است. بعد از کویت، دهانه‌های شط‌العرب وجود دارد که از مهم‌ترین آنها بوغاز (تنگه) فاو که به شکل شمشیر بوده و بهترین محل برای نجات کشتی‌ها می‌باشد. به دلیل باتلاق‌های خالی و گل‌آلود شط‌العرب و شن‌هایی که نهر آورده است، جزیره‌های زیادی تشکیل گردیده است، که بزرگ‌ترین این جزایر، جزیره‌ی بیان می‌باشد. عمق خلیج [فارس] خیلی کم بوده و در هیچ محلی از ۸۰ متر تجاوز نمی‌کند. مخصوصاً در ساحل غربی بسترهای آب زیادی موجود است.

دلتای شط‌العرب به دلیل شن و گل‌هایی که رودخانه به صورت دائمی [باخود] می‌آورد، دائماً در حال پیشروی است که [این پیشروی] امر قطعی و مسلم رئولوژی است. در زمان قدیم دجله و فرات جدا از هم به خلیج می‌ریخت. در محل التقای دو رود که قورنه نام دارد که محل آن از خلیج کم بود. از محل مذکور اراضی موجود به تدریج به واسطه‌ی

نهر تشکیل و تأسیس گردید) (Cevad 1895-1896: 177-178) اصل منبع در تصویر شماره ۶ آورده شده است.

۳.۵. فرهنگ لغت ترکی و انگلیسی رد هاوس

منبع مهم دیگر در این زمینه فرهنگ لغت ترکی و انگلیسی رد هاوس با عنوان فرهنگ ترکی و انگلیسی: ارائه معنای اصطلاحات ترکی به زبان انگلیسی^۱ است. این کتاب که توسط جمیس ویلیام ردهاوس (ت.م: ۱۸۹۲) شرق‌شناس معروف، در سال ۱۸۹۰ نوشته شده است، هنوز هم به‌عنوان یکی از منابع اصلی در زبان و مطالعات عثمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در فرهنگ در واژه فارس (شکل جمع فرسان) در آخر ماده، بحر فارس را خلیج فارس به انگلیسی به صورت The Persian Gulf به کاررفته است (Redhouse 1890: 1359) (اصل منبع در تصویر شماره ۷ آورده شده است).

۳.۶. قاموس مصور جدید ترکی

یکی رسمی تورکجه قاموس (قاموس مصور جدید ترکی) آخرین فرهنگ لغت نوشته شده با حروف عربی در ترکیه در ۱۹۲۷ انتشار یافت. در این اثر که توسط رائف نجدت کستلی (ت.م: ۱۹۳۷)^۲، به زبان ساده نوشته شده بود، علاوه بر واژه‌های عربی، فارسی و ترکی، واژه‌هایی با اصل غربی نیز در آن گنجانده شده است که شامل ۱۸۵۹۰ کلمه است. (Akçay 2011: 317)

در این فرهنگ‌نامه در ماده «فارس» به صورت زیر نوشته شده است:

«ع [جنوب ایران. ایران. «بحر فارس»: «بصره کورفزی (Necdet Kestelli 1927: 548)»

(اصل منبع در تصویر شماره ۸ آورده شده است).

۳.۷. قاموس مصور عثمانی

رسمی قاموس عثمانی (قاموس مصور عثمانی) توسط نویسنده کتاب‌های تاریخ و فرهنگ، علی سیدی بک (ت.م: ۱۹۳۳)^۳ نوشته شده است. این فرهنگ که از نظر واژگان گسترده‌ترین و جامع‌ترین فرهنگ لغت‌نامه ترکی عثمانی به شمار می‌رود، در ۱۹۰۶-۱۹۰۷ در عثمانی به چاپ رسید. (Akalin 2017: 3) در قاموس مصور عثمانی، چهل هزار ماده در زبان ترکی عثمانی اعم از عربی و فارسی و ترکی مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته است. در این فرهنگ کلمه‌های مشتق شده از یک کلمه یا ماده که به صورت جداگانه وارد زبان

¹ A Turkish and English Lexicon: Shewing in English the Significations of the Turkish Terms

² James William Redhouse

³ Raif Necdet Kestelli

⁴ Ali Seydi Bey

ترکی عثمانی شده است، مورد بررسی قرار نگرفته است. کلمه‌های لاتین نیز که از زبان‌های غربی وارد زبان عثمانی شده بود نیز با املاهای فرانسوی نوشته شده است. (Uzun M. 1989: 443)

در این فرهنگ، در ماده فارس، در آخر ماده بحر فارس = بصره کورفزی نوشته شده است. (Seydi 1911: 724) (اصل منبع در تصویر شماره ۹ آورده شده است).

۴. نتیجه‌گیری

دولت علیه عثمانی به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین امپراتوری‌های جهان از اوایل قرن شانزدهم تا پایان جنگ جهانی اول همواره بر بخش غربی خلیج فارس حاکم بود و از طریق بصره به دریاهای آزاد راه داشت. به‌احتمال قوی به دلیل ارتباط از طریق بصره، دولت عثمانی خلیج فارس را بیشتر بصره کورفزی و بحر فارس می‌نامید. با رواج فرهنگ و دانشنامه‌نویسی در اواخر عثمانی و اوایل تشکیل ترکیه نوین، در منابع تولیدشده، مدخل و یا ماده‌ای نیز تحت عنوان بصره کورفزی و بحر فارس نیز آورده شد.

بدین ترتیب، در این مقاله، مدخل و یا ماده‌های بصره کورفزی و بحر فارس در شش نمونه از فرهنگ و دانشنامه‌های معروف عثمانی و ترکیه نوین مورد بررسی قرار گرفت. نتایج به‌دست‌آمده از منابع فوق نشان می‌دهد که نام خلیج فارس در فرهنگ و دانشنامه‌های عثمانی و ترکی به‌صورت بصره کورفزی و خلیج فارس ذکر گردیده است و اکثراً خلیج بصره دقیقاً معادل خلیج فارس استفاده شده است، یعنی ارجحیتی در استفاده از آن، حداقل در منابع بررسی شده فوق دیده نمی‌شود؛ صرفاً بصره کورفزی در عثمانی متداول بوده است و یا به‌احتمال قوی برای خوانندگان آشنا و متداول بوده و یا اولین بار توسط یکی از اتباع عثمانی‌ها مورد استفاده واقع شده و استفاده از آن در کنار نام بحر فارس و عجم ادامه یافته است.

به‌هرحال، در این تحقیق، با استفاده از منابع دست‌اول عثمانی و ترکی وجود نام خلیج فارس در منابع فوق تثبیت شد و به‌عنوان سندی دیگری از کاربرد این نام در منابع دست‌اول دولت عثمانی و میراث فرهنگی کشورهای میراث‌دار عثمانی در منطقه مخصوصاً منطقه خلیج فارس برای محققان عرضه گردید که می‌تواند در تحقیقات بعدی به‌صورت آکادمیک مورد بررسی و ارزیابی قرار بگیرد.

۵. تصاویر اصل منابع

فارس { فارسی پارس } ابرائیک اک ممبر
 خطه و ایلانلرندن اولوب ، جنوب
 جهتنده واقعدر . ابرائیک بحر فارسده یعنی بصره
 کورفزندگی سواحلیک قسم وسطی و تقریباً بر
 ثانی بو خطه ایل اولوب ، جنوب غربی جهتنده بحر
 مذکورله ، غرباً خوزستان یعنی اهواز ، شمالاً
 عراق عجمی ، شرقاً و شرق جنوبی جهتنده کرمان
 خطه لوله محدوددر . اصل جغرافیا اصطلاحنده
 فارس خطه سی بحر فارس ساحلی بونجه هرمن بو .
 فایزیه قدر ممتد اولوب ، مکران ساحلنه واصل
 اولور ، و کرمان خطه سی ایچریده قالوب ، ساحلی
 بوق ایسه ده ، اداره فارسک سواحلی شرقیه سی

تصویر ۱: مدخل «فارس» در قاموس الاعلام

بحر فارس { «بصره کورفزی» ماده سنه
 مراجعت بیوریه .}

تصویر ۲: مدخل «بحر فارس» در قاموس الاعلام

سواحلی ابرائیه سی مرتفع و سطحی اولوبی خالده ،
 سواحلی هریمه سی دوز و کولندر . بزرگتره رجوق
 آندلرندی بولنوب . سواحلی ابرائیه قریب اولانلری
 طاقلی و قباله خط اولدق قریب خالده . سواحلی هریمه
 بئین اولانلری ایللی اولوب ، قویلی سبقره خطه لر .
 بو جبارت اک بونکری هرمن بوخاریک ایچ طرفده
 و کرمان ساحلی قارشینده واقع (کیش) آله سیله
 بحرین کورفزی داشقده بولان (بحرین) جزیره سدره
 که برنجیسی ابراه و انکیچی دولت هتایه یه کایدر .
 خطه ابریک مندی قریبنده اولوب . هرمن کورفزی
 ایندیرمکی قومونر منسکل اولان (بوتان) آله سی
 دخی حلی بونکدر . ایلان واروان سواحلی قریبه ده
 رجوق کویک آندلر بولنوب . که اکثری سواحله
 چقاریلان ایچلره مشهوردر . بو اکثری عقی یق آن
 اولوب ، ۴۰ ایل ۸۰ متره آره سنده در . قرات
 و حلیله ایله سائر نرنگ موککری قوم و چامور
 کندیگه دکرک قمری طومارده و سواحلی خالده
 سق حلیله طومری اولدقده در . بر طاج یق سنه
 اول سواحلیک قورتمک بولدیغی عادت جوق بو قاری
 اولوب . قرات ایله سواحلیک مصلوبی آری آری
 بوختی اولدیغی حال اولدق حلیله مشهوردر . اودق
 یق جوق اولوب . سواحلی ابرائیه کایه سنه
 و کورفزی هر طرفه اشراج ایچر . سواحلی
 یق جوق اولوب ، ایچ سیدیه مشغول اولان ایلان
 لیک مقداری ۷۰۰۰۰ کیشیه وسعتی ۶۰۰۰
 قطعه یه یاق اولور . سنی یاق ملون ایلان زیاد
 قوتده ایچ اشراج اولور .

طوغری بر دیکدر ، که بحر هندیکن ایلان
 دکرلندن هرمن بوخاریله آریلوب ، جزیره العرب ایلله
 ایران آره سنده شمال غربیه طوغری اوزاندق ؛
 خطه ابریک منسبت قدر ممتد اولور . بو وجهه جزیره
 ابریک ایلان قطعه سی هرمن بوخاریله (مستدام)
 بولنوب هرمن قریبنده (رکان) بولنوب هرمن
 قوی شکلده اولدق ، بصره کورفزیکن سواحلی
 جنوبیه سی ، ایچ خطه سی غرب جنوبی ساحلی
 و ابرائیک فارس و کرمان خطه لر شرقی سواحلی
 شکل ایلوب ، بصره سواحلی منتهای شمال قریبنده
 هرمن بوخاریله منتهای جنوب شرقینده واقعدر .
 هرمن بوخاریله خطه ابریک منسبت اولان (ناو) بولنوب
 زینه دک طول ۹۷۵ عرض اعظمی ۳۷۰ کیلومتره
 اولوب ، ایلان عقی ۱۷۰ وسعت وسطی ۲۰۰
 کیلومتره راده لنده در . بصره کورفزی ۵۸° ۲۵'
 ایلله ۲۵° ۳۰' عرض شمال و ۲۸° ۴۵' ایلله
 ۱۵° ۵۴' طول شرقی آره لنده ممتد اولوب ، ساحله
 سطحی ۱۶۸۰۰۰ مربع کیلومتره در . جزیره
 العرب جهننده کی سواحلی ممتد و ایرن جهننده کی
 ممتد سواحلی ایران ایلوب ؛ سواحلی عرب سنده
 (بحر البنت) و (بحرین) ایلله ایکی یوک کورفزی و
 جوق کویک قویله منتهای غرب شمالینده (کویت)
 کورفزی بوختله ، سواحلی بر قرات ده اوزاندق ،
 بصره کورفزیکن جزیره العرب جهننده کی سواحلی
 ۲۱۷۰ و ایرن جهننده کی سواحلی ۱۲۵۰ کیلومتره
 طولنده در . بو وجهه بحر مذکور سواحلیک رتکندن
 زیاد سی ایران دولته و قسم متبایسنک ایلان دولت
 هتایه سی و نصف دیکری ایلان یعنی مسکت امامت
 خالده در . سواحلی هتایه سی اسکله لیک یا شایه لری
 فاون کویت ، قطیف ، هجیر ؛ مسکت امامتی سوا
 حلیله کول ؛ بداهه ، سور ، اودی ، خرجه ؛ سواحلی
 ابرائیه کولر دخی ؛ بندر عباس ، معان ، کتکون و بندر
 بوشرندن عبارتدر . بصره کورفزیکن جزیره العرب
 هیچ بر نهر دوکوب . شمال شرقی جهنندن سنون
 عراقین و جزیره و کردستان جهننری شامل اولان بر
 یوک حوضه کنک سولری جمع ایلان قرات و دجله کنک
 اجتماعندن منسکل خطه العرب و کارون ایرماق
 و سواحلی ایرانین دخی «ایران» ماده سنده تعداد
 اولان بش ایلان ایلان بر طاقه کویک چایلره و کویور .

بصره کورفزی { و نام دیکره بحر فارس
 (Golfe Persique)
 آسیا قطه سنک جنوب غربینده بر یوک کورفزی ودها

تصویر ۳: مدخل «بصره کورفزی» در قاموس الاعلام

{ سخن. ه. فا. «پارس»
فارس { دن مغرب [ایرانک جنو-
بنده و بصره کورفزی ایله هرمن
بوغازی سواحلنده بیوک بر
خطه اولوب، اهمیت موقعیه و
لسانیه و تاریخیه سنه بناء اسمی
بتون ایرانه دخی آمیم واطلاق
اولمشدر : اقالیم فارس؛ بحر
فارس = بصره کورفزی.

تصویر ۴: مدخل «فارس» در قاموس ترکی

— ۱۱۶ —
﴿ بصره کورفزی ﴾ — بو کورفز عر بستان ایله عجمستان
قطعه‌لری بیننده واقع و عمان دکزندن هرمن بوغازیله منقطعدر . بوکا (فارس
دکزی) و (عجم کورفزی) دخی دیرلر . بوراده کیجه و کوندزده
ایکیش دفعه مد و جذر و قوعوبلقده در .
§

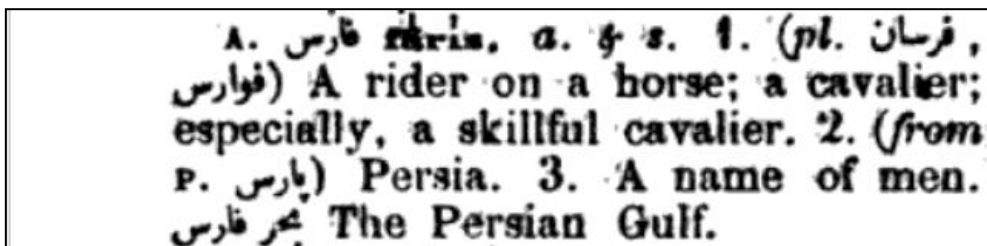
تصویر ۵: مدخل «بصره کورفزی» در لغات تاریخ و جغرافیا

سورنده ایروکلده اولدیی محققات
رئولوژیدندر .
ازمنه متقدمده دجله ایله فرات
نهرلری آری آری کورفزه جاری
اولوب منتقلاری اولان قورنه موقی
کورفزدن معدود ایدی که مذکور
موقعدن اعتباراً موجود اولان اراضی
بالتدریج نهر واسطه‌سیله شکل و تأسیس
المشدر .

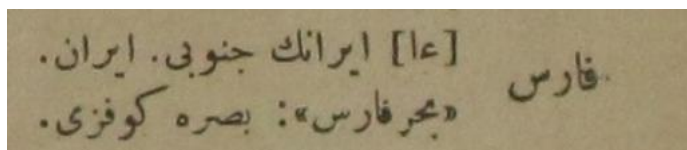
اطلر واقع اولوب بورالرده پک اعلا
انجو صید اولنور .
قطر شبه جزیره‌ستدن اعتباراً
کورفزی سواحل بصره ولایتک نجد
لواسته متعلقدر .
ساحلک بوقعتنده رأس الانف
ورأس تنور واسطه‌سیله تشکیل ایدن
کریقی بحرین کورفزی نامیه موسوم
اولوب انک بیوک جزیره سماق اولان
بحرین اطلری شاملدر .
مذکور کریقی زاویه‌لنده نجدک
اسکله‌لری اولان عجبیر و القطف ایما‌لری
وارددر .
رأس توردن سکره ساحلک مهم
عارضه‌لری رأس تاجب ایله کویت
قویندر .
کویندنسکره شط العرب اغزلی
واقعدرکه بوتلرک انک مهمی فو بوغازی
دیلان و اغزی فلج شکنده کیلر ایچون
مکمل بر مینا اولان قیصدر .
شط العرب قیمنک حال بطاقت
و چامورلی اولغله تهرک کتوردیکی
قوملردن بر خیلی اطه جقلر حصوله
کلمدرکه انک جیمی جزیره بیان دنیلان
اطه در .
کورفزی درینکی پک از اولوب
هیچ بر بختنده ۸۰ متره‌ی تجاوز ایتر .
حله غرب ساحلنده بر خیلی یاقلر
وارددر .
شط العرب دلتاسنک نهرک ایندر .
دیکی قوملر و چاور سببیه دائمی

بصره کورفزی -- بوکا بحر
و عجم کورفزی دخی دیرلر .
عجمستان ایله عربستان آراستنده
واقع عمان دکزینک بر شعبه‌سی اولوب
هرمن بوغازی واسطه‌سیله تمشب
و تجدید ایشدر .
استقامت جنوب شرقیدن شمال
غربیه طوغری عمد اوله‌رق شط
العرب قیمنده نهایت بولور .
سواحلنک شرق شمالی قسمی ایرانه
غرب شمالی و غرب جنوب جهتلری
دولت علیه طانددر .
ایران ساحلی مرتفع و طاقت ایسه‌ده
عربستان ساحلی دوز و قوملدر .
هرمن بوغازنده کاش رأس مستدم
نام بروندن بدأ ایدن جنوبی ساحل
قطر شبه جزیره‌سنه دکین عمان حکومتنه
طاند اولتی اوزره واسیع بر کریقی
تتکیل ایدرکه بوکریقی داخلنده سریق
۱۲

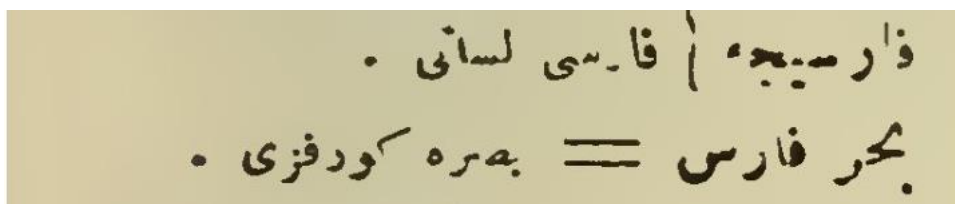
تصویر ۶: مدخل «بصره کورفزی» در لغات جغرافیا و تاریخ ممالک عثمانی

تصویر ۷: مدخل «فارس» در فرهنگ لغت ترکی و انگلیسی ردهاوس

تصویر ۸: مدخل «فارس» در قاموس مصور جدید ترکی

تصویر ۹: مدخل «فارس» در قاموس مصور عثمانی

کتابنامه

1. Akalın, Ş., (2017). Ali Seydi Bey ve Sözlükleri. *STAD Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1-7. [In Turkish]
2. Akçay, Y., (2011). Doğu'da ve Batı'da Sözlükçülüğün Gelişimi ve Osmanlı Dönemi Sözlük Metinlerine Genel Bir Bakış. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*(4), 281-333. [In Turkish]
3. Babaei, T., (2014). The Turks' Approach to the Persian Gulf: Criticism and Evaluation of the Basra Gulf Entry in TDVİA. *The First Scientific & Research Conference of the Persian Gulf*, (pp. 1-21). Torbat-e Heydarieh. [In Persian]
4. Cevad, A., (1895-1896). *Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lûgatı* (Vol. I). Istanbul: Mahmud Bey Matbaası. [In Ottoman Turkish]
5. Ceylan, M.A., (2018). Ali Cevad'ın Hayatı Ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 242-254. [In Turkish]
6. Karan, C., (December 2020). Osmanlı Son Dönemindeki Bazı Coğrafya ve Tarih Kaynaklarında Diyâr-i Bekr Vilayetinin Genel Durumu. *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi/ Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, XII(IV), 1435-1457. [In Turkish]
7. Necdet Kestelli, R., (1927). *Yeni Resimli Türkçe Kamus*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi. [In Ottoman Turkish]

8. Özcan, A., (1989). Ahmed Rifat Efendi, Yağlıkçızâde. In T. D. Vakfi (Ed.), *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. II, pp. 130-131). Istanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. [In Turkish]
9. Redhouse, J.W., (1890). *A Turkish and English Lexicon: Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*. Istanbul: American Mission.
10. Rifat, A., (1299). *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*. Istanbul: Mahmut Bey. [In Ottoman Turkish]
11. Sâmi, Ş., (1888-1889). *Kamusü'l-Âlâm* (Vol. I-II). İstanbul: Mihran matbaasi. [In Ottoman Turkish]
12. Sâmi, Ş., (1899-1900). *Kâmûs-ı Türkî*. Istanbul: İkdâm matbaasi. [In Ottoman Turkish]
13. Seydi, A., (1911-1912). *Resimli Kâmûs-ı Osmânî* (Vol. I). Istanbul: Matbaa ve Kütübhane-i Cihan. [In Ottoman Turkish]
14. Strauss, J., (2019). What Was (Really) Translated in the Ottoman Empire? Sleuthing Nineteenth-Century Ottoman Translated Literature. In M. Booth (Ed.), *Migrating Texts: Circulating Translations around the Ottoman Mediterranean* (pp. 57-94). Edinburgh: Edinburgh University Press. [In English]
15. Uçman, A., (2010). Şemseddin Sâmi. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 38, pp. 519-523). Istanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. [In Turkish]
16. Uzun, M., (1989). Ali Seydi Bey. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. II, pp. 442-445). Istanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. [In Turkish]
17. Zarghani, S., Firuzi, M., & Davaji, R. (2016). Name of the Persian Gulf in maps of the famous European cartographers from the Ottoman Empire in the 19th and 20th centuries. *The 11th National & the 1st International Scientific-Research Conference of the Persian Gulf*, (pp. 543-560). Bandar Abbas. [In Persian]
18. Zarghani, S., Firuzi, M., & Salehabadi, R., (2014). Exploring of the Name of the Persian Gulf in the Sources and Maps of the Ottoman Empire. *The 10th National Scientific & Research Conference of the Persian Gulf*, (pp. 1). Tehran. [In Persian]